

**ITALSKÝ PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM EVROPSKÉHO LIBERALISMU.
KARBONÁŘI A MLADÁ ITÁLIE V KONTEXTU LIBERÁLNÍHO HNUTÍ
DO ROKU 1848**

DUŠAN UHLÍŘ

The author puts the Italian national revival of the early 19th century, known under the term Risorgimento, in the context of European liberalism. The first phase of this movement still has a predominantly local national character. It is represented by a secret society of carbonists. After its failure at the end of the 1820s, the second phase of the Risorgimento, consistently Republican, began, with his supporters seeking connections with similar liberal and radical groups abroad. The ideologue of this second phase of the movement, Giuseppe Mazzini, establishes the secret republican organization Young Italy, which, after 1834, creates a wide conspiracy network called Young Europe. This includes not only Italians, but also Poles, Germans, French, Irish and gradually also some representatives of other nations. Their activities are became radical and culminate in the Revolution of 1848.

Key words: Risorgimento; liberalism; carbonists; Young Italy; Young Europe..

Počátky italského národního obrození, Risorgimenta, dlouhého politického procesu, který proběhl v 19. století a vyvrcholil v konečném sjednocení Itálie roku 1870, jsou spjaty s hnutím tajné organizace karbonářů – karbonerie. Počátky této konspirativní sekty jsou nejasné a obestřené legendami. Zrodila se patrně v jižní Itálii za první francouzské okupace v posledních letech 18. století a vzala si za cíl osvobození Neapolského království od cizích okupantů. Později intrikovala proti Napoleonovu švagrovi Joachimmu Muratovi, dosazenému na neapolský trůn z milosti francouzského císaře.¹

Tato tajná společnost převzala způsob organizace i rituál od svobodných zednářů, přizpůsobila si je však svým potřebám a dala jim jiný kolorit. Na rozdíl od zednářů, kteří si vzali za úkol šíření osvícenství, filantropii a vzdělanost, byli karbonáři vedeni vlasteneckými pohnutkami a hlavně sledovali vyhnání cizích vetřelců z Itálie. Zednářství bylo hnutím kosmopolitním a bylo nositelem volnomyšlenkářství a náboženské tolerance. Náboženská příslušnost jejich členů nebyla při všeobecné toleranci zednářů vůbec důležitá. Smyslem jejich činnosti bylo podporovat osvícenské společenské reformy, ale jinak se nevměšovat do politiky. Karboneria naproti tomu bylo hnutím nacionálním, kladla si zásadní politické cíle a hlásila se k „náboženství apoštolskému katolickému a římskému“. Zednickou a kamenickou symboliku zednářů nahradila symbolikou uhlířskou. Svůj vzor si našla u uhlířů, kteří v horách Abruzz pálili ve svých milířích dřevěné uhlí. Scházeli se v symbolických chýších zvaných „baracca“, na místech tajných schůzek v lóžích, kterým říkali „vendity“, to podle krámků, ve kterých uhlíři prodávali své uhlí. Karboneria

¹ SCHUSTER, G.: *Geheime Gesellschaften, Verbindungen und Orden*, II. Köln (b. d.), s. 387–402; MONTANELLI, I.: *L'Italia giacobina e carbonara (1789–1831)*. Milano 1978, s. 125–137; CAROCCI, G.: *Il Risorgimento Biblioteca del Sapere*. Roma 2006, s. 11–36; UHLÍŘ, D.: *Čas kongresů a tajných společností*. Praha 2017, s. 187–213.

přítom nebyla zdaleka hnutím jednotným, tříštila se naopak do různých směrů a v každém z italských regionů měla jinou podobu a často i jiný název (*federati lombardi, adepti, guelfi* aj.).²

S Napoleonovým pádem a návratem starých panovnických rodů do jednotlivých italských států, proměnily se cíle karbonerie. Zklamání z návratu starých překonaných předrevolučních poměrů po Vídeňském kongresu vyústilo u karbonářů v odpor proti staronovým panovníkům a cizím vojskům, která jim pomohla vrátit jejich trůny. Za nastalé politické restaurace se karbonářství rychle rozšířilo po celé Itálii a stalo se hnutím téměř masovým. Karboneria se v této době stává hlavním představitelem rodícího se italského nacionalismu a nositelem liberální myšlenky národní obrody.

Politický program karbonářů se zaměřoval na zavedení konstituce a na vyhnání cizích vojsk, hlavně rakouských, která ovládala většinu poloostrova. Cílem jim bylo sjednocení Itálie. To představovalo jejich maximalistický program. Ovšem za restaurace starých předrevolučních vlád a policejních režimů po Vídeňském kongresu musel plán na sjednocení Itálie jako nereálný a neproveditelný dočasně ustoupit do pozadí. Karbonáři přišli aspoň s minimálním programem a tím byla přeměna absolutistických italských monarchií na monarchie konstituční. Liberální ústava a volený parlament byly po roce 1815 bezprostředním cílem karbonářské agitace. Specifické pro italské poměry bylo to, že většina karbonářských vendit vznikla v armádách, těch nespolehlivých oporách italských trůnů.

V dlouhých napoleonských válkách všechny evropské armády zmasověly, ale také se zdemokratizovaly. Do řad důstojnictva přicházelo stále více mladých vzdělaných mužů naplněných politickými ideály, které přinesla revoluce, ale také romantickým vlastenectvím, jež se zrodilo z osvobozenického hnutí na konci válek. Ve vojsku ustoupil dřívější tvrdý dril duchu vzájemné sounáležitosti a kamarádství. To postupně vedlo ke konci nadvlády starých aristokratických důstojníků s jejich feudálním kastovníctvím. Za dlouhých válečných tažení poznávali vojáci vzdálené světy a zjišťovali, že ve vyspělých zemích se žije jinak, že zde fungují jiné poměry, jiné instituce než u nich doma. Armády se tak proměnily po návratu domů v politickou sílu, která po letech válek suplovala v méně rozvinutých zemích neexistenci silného třetího stavu. Armáda zde přebrala úlohu hlavní opoziční síly proti restaurovaným dynastiím, které se po roce 1815 vrace-ly na své trůny a zaváděly staré pořádky. Taková byla v tomto ohledu typická situace v armádách italských států v době Restaurace, ale i v jiných jihoevropských státech jižní Evropy – ve Španělsku a Portugalsku, ale také v carském Rusku. Roli opoziční síly hrála armáda také ve Francii, kde královská bourbonská armáda odchovaná přežívající napoleonskou tradicí vystupovala jako revoluční element proti konzervativní královské vládě. I tady se stala heslem dne a hlavním požadavkem liberální konstituce.³

V létě 1820 přinesla revoluční agitace karbonářů v jižní Itálii první výsledky. Stalo se tak na území Neapolského království, kam se vrátil po letech sicilského exilu Ferdinand I. z rodu Bourbonů. Dne 2. července povstal jezdecký pluk Borbone v Nole nedaleko Neapole a zahájil tažení na hlavní město. Pluk ovládl nadšení karbonáři a cestou do Neapole se přidávali členové dalších vojenských i civilních karbonářských vendit. Král Ferdinand I. musel pod tlakem okolností kapitulovat a slíbit vyhlášení ústavy a vypsát volby do parlamentu. K moci se dostala liberální vláda, složená z velké části z karbonářů. Hlavním impulzem k povstání byly zprávy, které přichá-

² LENNHOF, E.: *Politische Geheimbünde im Völkergeschehen*. Berlin–Wien–Leipzig 1932, s. 111–115; FRIZ, L. P.: *Massoneria e Carboneria: Una presunta osmosi dai Bons Cousins alla Carboneria italiana*. In: *La nascita della nazione*. del XXVI Convegno di Studi Storici Rovigo, Crespino, Fratta Polesine 8.–10. novembre 2002. Rovigo 2004, s. 35–50.

³ ROSATI, M.: *Il Risorgimento d'Italia*. Roma 1960, s. 61–87; ŠUSTA, J.: *Dějiny Evropy 1812–1870, I.–II.* Praha 1924; KISSINGER, H.: *Obnovení světového řádu. Metternich, Castlereagh a otázka míru 1812–1822*. Praha 2009.

zely ze Španělska, kde tajné spolky v armádě provedly podobný revoluční převrat už na Nový rok přinutily španělského krále vydat liberální ústavu. Španělsko se stalo vzorem pro jihoitalské karbonáře do té míry, že převzali téměř beze zbytku i španělskou konstituci. Podle španělského příkladu provedly vojenskou revoluci 24. srpna 1820 také tajné revoluční spolky v Portugalsku a rovněž přijaly španělskou ústavu. Tak už ve třetí románské zemi zvítězila liberální opozice.⁴

Úspěch neapolské revoluce uvedl do varu karbonářské vendity po celé Itálii. Došlo k dílčím pokusům o revoluční převrat na několika místech a dokonce i v rakouských provinciích Lombardsku a Benátsku. Všechny tyto pokusy byly však potlačeny zásahem policejního aparátu. Jen v Sardinském království provedli karbonáři po neapolském vzoru 10. března 1821 úspěšný vojenský převrat. V hlavním městě Turinu byla rovněž vyhlášena liberální ústava a ustavena karbonářská vláda.⁵

V té době už se však italské revoluce staly předmětem zájmu evropských velmocí, které usilovně hledaly cestu, jak revoluční hnutí v Itálii izolovat a likvidovat, než přeskočí do dalších evropských zemí. Rakouský ministr a pozdější státní kancléř kníže Metternich, který byl duší těchto plánů, dosáhl na diplomatickém kongresu, který se sešel koncem roku 1820 v Opavě a pak začátkem roku 1821 v Lublani toho, že rakouská vláda získala souhlas carského Ruska a královského Pruska k vojenskému zásahu proti karbonářským revolucím v Neapoli a Turinu. Velká Británie a bourbonská Francie zaujali v otázce vojenské intervence neutrální postoj.

Během několika týdnů dokázali Rakušané pomocí nevelkého expedičního sboru rakouské armády porazit špatně organizované ozbrojené síly karbonářů a zlikvidovat obě italská revoluční centra. Rakouské jednotky obsadily Neapol i Turin. Nastaly těžké represe proti poraženým. Revolucionáře čekaly popravy, galeje a pevnostní vězení. Vše se vrátilo do starých kolejí. Lombardii a Benátsko, dvě italské provincie, které byly po Vídeňském kongresu přímo věleny do rakouské monarchie, ovládl také duch vzpoury. Místní karbonářské buňky byly však brzy odhaleny rakouskou tajnou policií. Desítky spiklenců byly v politických procesech odsouzeny k dlouholetým žalářům v rakouských pevnostech. Většina z nich nastoupila svůj trest na brněnském Špilberku.

K poslednímu neúspěšnému pokusu karbonářů o revoluční převrat došlo pod vlivem francouzské červencové revoluce v letech 1830–to v Církevním státě, v Parmě a ve vévodství Modena. Reakce opět zvítězila a revolucionáře stihl tragický osud.⁶

Poučení špatnými zkušenostmi karbonářských revolucí, snažili se italští vlastenci najít jiné cesty k osvobození a sjednocení Itálie. Ukázalo se, že sektářský charakter karbonářského hnutí nedokázal získat pro revoluci většinu Italů a skončil pro svou izolovanost. Jako velký omyl se ukázala naivní důvěra karbonářů k místním panovníkům a jejich víra, že se je podaří přesvědčit o nutnosti vzdát se absolutistické formy vlády a přijmout liberální ústavu. Další překážkou úspěchu byla nejednotnost karbonářských vendit, kterým chyběla ústřední organizace schopná koordinovat

⁴ COLLETTA, P.: *Storia del reame di Napoli dal 1734 fino al 1825, tomo II*. Milano 1848, s. 214–299; GHIRELLI, A.: *Storia di Napoli*. Torino 1973, s. 195–217; COLLETTA, II., s. 263: „L'esempio della Spagna era potente su i Napoletani, per la simiglianza tra i due popoli di natura e di costumi“; CARASCOSA, M.: *Mémoires historiques etc. sur la Révolution du Royaume de Naples en 1820 et 1821*. London 1823.

⁵ MONTANELLI, I.: c. d., s. 427–460; LENNHOF, E.: c. d., s. 174–192; *Spielberg. Documentazione sui detenuti politici italiani. Inventario 1822–1859 a cura di Luigi Contegiacomo*. Rovigo 2010.

⁶ PROCACCI, G.: *Storia degli italiani*. Laterza 1991, s. 340–343; CANZIO, S. – TREVISANI, G.: *Da don Andreoli a Ciro Menotti*. In: *Italiani per la libertà. Il Calendario del popolo*, Milano (b. d.), s. 147–160; POLIŠENSKÝ, J.: *Opavský kongres r. evropská politika let 1820–1822*. Ostrava 1962, s. 142–165; UHLÍŘ, D.: *L'epilogo dell'intervento austriaco contro Napoli nel 1821 e l'esilio dei murattisti napoletani Collette e Pepe in Moravia*. In: *Sentieri della libertà e della fratellanza ai tempi di Silvio Pellico. Studi del convegno di Saluzzo 6–7 aprile* cura di Aldo A. Mola. Bastogi – Foggia 1994, s. 47–58.

jejich kroky. Ke slovu přišla nová, mladší generace Italů, rozhodnutých pokračovat v boji jinou strategií a taktikou. Také jejich program se změnil.

Druhou fází Risorgimenta představuje konspirativní hnutí Mladá Itálie, jejímž zakladatelem a ideologem se stal Janovan Giuseppe Mazzini (1805–1872) a vojenským vůdcem a souputníkem Mazziniho Giuseppe Garibaldi (1807–1882), rodák z Nizzy. Na rozdíl od karbonářů přišli tito revolucionáři s republikánským programem, pro který se snažili získat co nejvíce Italů. Svoji politickou agitaci zaměřili k širokým masám obyvatel, které se snažili pomocí nadšených agitátorů přesvědčit, že budoucnost patří jedině sjednocené a osvobozené Itálii. Mladá Itálie jako republikánská revoluční organizace přenesla své sídlo do zahraničí, odkud řídila a koordinovala jednotlivé akce proti domácím italským režimům a proti rakouským okupantům, kteří drželi velké pevnosti a měli svoje posádky rozloženy téměř po celé Itálii. Novum této republikánské organizace bylo, že hledala spojení s liberálními i revolučními silami v ostatních státech Evropy. Tak zásluhou Giuseppe Mazziniho vzniklo počínaje rokem 1834 sbratření radikálně naladěných Italů, Němců, Poláků a Francouzů a ti společně vytvořili na švýcarské půdě novou centrálu revolučních organizací, jež přijala společný název Mladá Evropa. Dlouhá etapa, ve které Mladá Evropa a v jejím rámci jednotlivé národní složky zasahovaly do evropské politiky a radikalizovaly opozici v téměř všech zemích na kontinentu, vrcholí za revoluce roku 1848.⁷

Karbonářské hnutí i Mladá Itálie zanechaly hlubokou stopu v evropských dějinách mezi Vídeňským kongresem a revolucí roku 1848. Obě karbonářské revoluce byly sice inspirovány španělským příkladem, ale samy vyvolaly obrovský ohlas mezi evropskými liberály i radikály, stojícími v opozici k vládnoucím konzervativním režimům. Zařadily se do proudu vojenských liberálních revolucí, které prošly Evropou v letech 1820–1830. Ty všechny zvolily cestu konspirace, která byla za vlády konzervativních policejních režimů jedině možná. Nutnost skrývat se před represivními opatřeními vládnoucích režimů a jejich policejních orgánů vedla k zakládání sítě ilegálních tajných spolků a duch romantismu navíc oblékal tyto spolky do hávu tajemné mystiky a exotických ceremoniálů.

Karbonářství samo pak ovlivnilo v letech 1821–1823 vznik karbonářských sekt mimo Itálii. Na příklad ve Francii vznikla francouzská široká konspirační karbonářská síť „charbonnerie“, ve které se sdružovali jak někdejší bonapartisté, tak radikální republikáni. Své působíště nacházeli v řadách bourbonské královské armády, ve které stále žila bonapartistická tradice. Sepjetí francouzské „charbonnerie“ s italskou karbonerií bylo obzvláště úzké. Pod vlivem karbonářských revolucí v Itálii se pokusili francouzští karbonáři zorganizovat několik neúspěšných vojenských vzpour.⁸ Zásady karbonářství a organizačního ducha karbonerie přenesl na území dnešní Belgie starý revolucionář Filippo Buonarroti, který zde žil v exilu v letech 1828–1838 a svým působením pak přispěl k vyhlášení nezávislosti Belgie na holandském království.⁹

Ve stejné době vznikla polská karboneria, jež pod polským názvem „węglarzy“ (uhlíři) vstoupila do konspirace proti carskému samoděržaví za obnovu polské samostatnosti. Węglarzy nacházeli stoupence mezi bývalými napoleonskými vojáky, mezi intelektuály a mezi mládeží na univerzitách.¹⁰ Na území dnešního Rumunska, v podunajských knížectvích Moldavii a Valachii vymaňujících se z turecké nadvlády, se zformovalo karbonářství rumunské. V roce 1822 vypra-

⁷ ROSATI, G.: c. d., s. 119–145; CAROCCI, G.: c. d., s. 57–68.

⁸ LAMBERT, P. A.: *1821–1823. Du secret en politique*. Lyon 1995, s. 96–116.

⁹ Buonarroti byl potomkem rodiny, ze které pocházel i Michelangelo. Svá mladá léta strávil za francouzské revoluce mezi jakobíny a unikl jen o vlast trestu smrti pod gilotinou. DUMONT, G.–H.: *Historie de la Belgique*. Paris 1977, s. 365–381; BITSCH, M.–T.: *Historie de* 2004, s. 113–116; BERNSTEIN, S.: *Buonarroti*. Paris 1949.

¹⁰ KUKIEL, M.: *Dzieje Polski porzbiorowej (1795–1921)*. London 1993, s. 177–180.

covali rumunští karbonáři, příslušníci měšťanské inteligence a drobné šlechty, návrh „karbonářské konstituce“, kterou však v zaostalých poměrech v obou podunajských knížectvích nebylo možné uvést v život.¹¹ Bezprostřední vliv vykonávali italsí karbonáři také na velké národní povstání Řeků, zahájené roku 1821 proti Osmanské říši. Bylo připravené tajnou společností „hetairia“ na území jižního Ruska a dnešního Rumunska, kde žila početná řecká menšina. Tady roku 1821 podnikl řecký kníže Alexandros Ypsilanti neúspěšný vojenský převrat vpádem sboru dobrovolníků z jižního Ruska na území Moldavska a Valašska, jež byly součástí turecké říše. Z podunajských knížectví pak po porážce Ypsilantioho akce přenesli členové společnosti svou činnost do vlastního Řecka, kde rozpoutali lidové povstání.¹² Na jeho konci, po deseti letech bojů, dosáhli Řekové své samostatnosti a národní nezávislosti. Mnozí Italové, nucení uprchnout před represemi reakce, skončili v řadách řeckých bojovníků za svobodu.

Karbonáři se stali velkou inspirací i pro katolické Iry v jejich zápase o nezávislost Irska na britské Unii. Karbonářská organizace a taktika byly vzorem jak pro tajné sdružení United Irishman, založené už roku 1790, tak pro revoluční společnost Irish Republican Brotherhood, která vznikla o půl století později.¹³

Počátkem třicátých let se však karbonářství se svým sektářstvím přežilo a s ním skončila i éra vojenských liberálních revolucí. Nastal čas pro Mazziniho Mladou Evropu. K původním třem národním složkám Mladé Evropy – Mladá Itálie, Mladé Německo a Mladé Polsko, jež se ustavily 15. dubna 1834 v Bernu, se přidaly další. Tak vznikla bratrská revoluční sdružení Mladá Francie, Mladé Švýcarsko, Mladé Španělsko, jež našla svou centrálu na švýcarské půdě. Podle jejich vzoru a pod vlivem Mladé Evropy se zrodilo na domácí půdě Mladé Irsko, mezi balkánskými národy se ustavilo také Mladé Srbsko. Tyto tajné spolky sdružující Mazziniho italské stoupence, německé studentské Burschenschaften, francouzské republikány, polské patrioty, irské separatisty i příslušníky probouzejících se balkánských národů tvořily špičku revolučního hnutí na kontinentu a našly svou velkou příležitost za revoluce roku 1848. Ti všichni byli ovlivněni republikánským nadšením Mazziniho a duchem italského Risorgimenta.

prof. PhDr. Dušan Uhlíř, CSc.
Brno
Česká republika
e-mail: dusan.uhlik@volny.cz

¹¹ ŠEDIVÝ, M.: *Krvavá odyssea. Řecký boj o nezávislost 1821–1832*. Praha 2011; TREPTOW, K. W.: *Dějiny Rumunska*. Praha 2000, s. 169.

¹² Tamtéž, s. 158–162.

¹³ MAC ANNAIDH. S.: *Irish History*. Bath 2005, s. 174–182.